

DOI 10.31865/2414-9292.24.2025.348405

УДК 373.5:94(477)(1-074)-058.6

## ВИКОРІНЕННЯ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ НА ТОТ ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

**Ольга Лаврут,**

доктор історичних наук, доцент,

професор кафедри суспільно-гуманітарної та медійної освіти

Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти,

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,

Краматорськ, Донецька область, Україна

ORCID ID 0000-0002-6915-7474

[lavrut.olga@gmail.com](mailto:lavrut.olga@gmail.com)

**Анотація.** Шкільний курс історії є важливим елементом та механізмом формування національної ідентичності особистості. У контексті російсько-української війни це є передумовою екзистенційного існування нашої держави. На тимчасово окупованих територіях ворог цілеспрямовано викорінює пам'ять про Україну та українськість як вороже, штучно насаджуючи наративи російської пропаганди, культу війни, мілітаризуючи дітей. Школи реалізують російські державні стандарти та основні меседжі виховання в дусі імперськості, виправдовуючи власні дії в глобальному світі та в Україні зокрема. Країна-окупант виправдовує свою діяльність та агресивну політику. На сторінках підручників містяться перекручення, маніпуляції, виправдовування історичних міфів. Антигерої, зрадники й посіпаки стають виправданими, героями. Методичний матеріал переобтяжений і не відповідає віковим та психофізіологічним особливостям розвитку дітей, оскільки навантажений значною кількістю дат, цифр, іменами, топонімами тощо. Опанування матеріалу має репродуктивний характер, коли дитина стає об'єктом впливу й безправним учасником освітнього процесу. Вона – знаряддя для подальшого складання людини нового типу з цінностями «русского міру», який є антиподом особистості з демократичними цінностями свободи в широкому розумінні. Наслідки такої політики є і будуть відчутними в близькому та далекому майбутньому.

**Ключові слова:** шкільна освіта; підручник; тимчасово окуповані території; влада; ідентичність; проблема.

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Вивчення історії є важливою передумовою становлення та розвитку особистості. Саме її змістовий, розвивальний і виховний аспекти сприяють формуванню національної ідентичності. У сучасних умовах це є необхідним задля стійкості перед викликами війни за незалежність, територіальну цілісність, соборність та екзистенційне існування нашої держави. Від 2014 року російська федерація на тимчасово окупованих територіях здійснює виховання українців засобами різних предметів, одним із яких є історія.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В аналітичній записці

«Російські підручники з історії: школа ненависті й ворожнечі. Аналітична записка» науковці розглянули проблеми формування зневажливого ставлення російської федерації до України, її громадян, минувшини та підручників з історії. Автори проаналізували джерела імперськості до нашої держави, виправдовуючи власну агресію й неспроможність жити в цивілізованому, демократичному суспільстві. Ця робота продемонструвала системну працю спільноти історичної та педагогічної науки, на її сторінках проаналізовано процес запровадження російської окупаційної політики на тимчасово окупованих територіях ще з 2014 року в так званих «Донецькій народній республіці», «Луганській народній республіці», окупованій Кримській автономній республіці. Автори довели імперськість, агресивність, ідеологічність наративів у шкільних підручниках і всій освітній системі на окупованих територіях (Смолій, Удод, Віднянський, Грищенко, & Лаврут 2023; Лаврут, 2024, с. 175–191). І. Гирич проаналізував етапи формування української ідентичності та державотворення, акцентуючи на важливості збереження ідентичності та вираження цього на сторінках підручників (Гирич, 2021).

О. Пометун, Н. Гупан та інші зупинилися на змістовому та методичному наповненні підручників з громадянської освіти та історії (Пометун, Ремех & Гупан., 2024; Пометун, Ремех & Сєрова, 2025, с. 526–553). Ю. Малієнко проаналізувала проблеми реалізації інтегративного та компетентісно орієнтованого підходів у змісті громадянської та історичної освіти (Малієнко, 2023, с. 66–73). Авторка зупинилася на сучасних ресурсах підручникотворення (Малієнко, 2023, с. 66–73).

**Формулювання цілей статті.** Завданням нашої роботи є вивчення питання викладання шкільного курсу історії на ТОТ.

**Результати дослідження.** Від 2014 року окупаційна влада вдалася до впровадження державних освітніх стандартів на тимчасово окупованих територіях України, зазначаючи про їх наближення до російських, ставлячи за мету зробити з українських дітей підґрунтя до подальшої ментальної, ідеологічної та духовної експансії. Тут швидкими темпами відбувалося вилучення українських книжок, підручників і навіть їх спалення, що здійснювалося демонстративно, нівелюючи пам'ять попередніх поколінь, нехтуючи світоглядом здобувачів освіти. З російської федерації завезли російськомовну літературу відповідного спрямування. Російська православна церква (московського патріархату) фактично підтримала дії російського уряду. Вона тривалий час контролювала погляди українців, а від 2014 року (у медіа на окупованих територіях писали про «допомогу» і «сприяння» церкви в забезпеченні підручниками шкіл) (Релігія в Україні), особливо від 2022 року

відкрито виступила на боці російської влади, підтримавши так звану «спеціальную военную операцию», благословляючи військових і урядовців убивати захисників і захисниць України й цивільних громадян. Російська влада не могла допустити розриву української православної церкви з російською і Томос 2019 р., коли була створена Українська православна церква (УПЦ) і відбулося повернення до її початків. Вона тривалий час залишалася залежною від московського патріархату, який здійснював підривну державницьку діяльність в Україні. Томос став символом духовного відновлення та незалежності українців (Томос про автокефалію ..., 2019).

Про потужний тиск свідчить той факт, що протягом майже року для школярів були представлені нові підручники, спрямовані на формування «нової людини» і викорінення «старого світогляду». Про їх видання заявляла колишня «міністерка» освіти і науки «Донецької народної республіки» Лариса Полякова. Вона акцентувала, що до розробки нового підручника з історії Вітчизни в «ДНР» долучилися педагоги окупованої частини області та викладачі «Донецького національного університету» (з 2014 року український заклад продовжив свою діяльність у м. Вінниця). «Міністерка» наголосила, що нову навчальну програму максимально адаптують «під наші стандарти й наших дітей». З метою наближення шкільного життя до реалій «республіки» на уроки запрошують військових, «героїв сво», що спрямовано на формування в школярів мілітаристських поглядів. Звісно, вивчати історію Донеччини (частіше використовувався термін «Донбасу», «краю») як частини України не збиралися, навпроти, мова – про інтеграцію окупованих територій у систему «руського міра» й орієнтацію не лише на освітні стандарти рф, а й політичні (У «ДНР» написали власні підручники з історії, 2015).

Окупаційна влада викорінює українськість на цих територіях. На початку існування «ДНР» замість «класу з українською мовою викладання» писали «клас з викладанням мовою народів Донбасу», але вже наступного року і таких не стало. За інформацією головного управління статистики в Донецькій області, у 2013/2014 навчальному році 165,4 тис. школярів Донеччини навчалися українською мовою – це 50,4 % від загальної кількості учнів. Зокрема, 79,4 тис. дітей навчалися в 472 українських школах, а 86 тис. – в українських класах у школах із двома мовами навчання. У міських школах області українською мовою навчалися 47,6 % учнів, у сільській місцевості – 79,8 % (Куш, 2016).

А згідно з інформацією «міністерства освіти “ДНР”», уже у 2015/2016 навчальному році співвідношення російських та українських класів становило 97 % до 3 %. Такі факти свідчать про потужний моральний, маніпулятивний і фізичний вплив на населення окупованих територій. Як і в колишньому СРСР

батькам радили писати заяви про те, щоб діти навчалися російською. Дорослі це розуміють, і з метою безпеки себе і власних дітей не суперечать, хоча й деякі мають проукраїнську позицію та в майбутньому бачать родину в Україні через можливу реінтеграцію або виїзд за межі «республіки» після закінчення дітьми школи.

За роки окупації влада знищила будь-яку згадку про Україну, зосередивши увагу на зовнішньому вигляді шкіл та внутрішній частині приміщень, де рясніє сепаратистська символіка. Починаючи з першого класу, учням дарують щоденники з ілюстраціями та розповідями про лідерів псевдодержави: Олександра Захарченка, Михайла Толстих («Гіві»), Арсена Павлова («Моторолу»), а також її символіку. З 5 по 11 класи в «ДНР» запроваджені «уроки громадянськості», підручники для яких також завезені з російської федерації. Тобто ідеологічна робота з молодим поколінням є важливим завданням окупаційної влади, що вимагає вкладення значних коштів. Оскільки змалечку відбувається формування й маніпулювання свідомістю школярів, то їхні погляди будуть далекими від проукраїнських. Окупація триває вже 12 рік. Це виклик для України та її громадян (Куш, 2016).

Учні вивчають «історію Донецького краю». З метою не лише вшанування пам'яті загиблих у результаті війни дітей, а й демонстрації «звірств українських фашистів» у школах «ДНР» щорічно проводять акцію «Вони не почують шкільний дзвінок», яка спрямована і на формування ворожого ставлення дітей до українців та України в цілому: їм прищеплюють вороже ставлення до неї, формуючи таким чином образ непримиренного ворога (Кречко, 2018).

П'ятикласники працюють за підручником, який складається із 2-х великих тем, що охоплюють низку параграфів. Після великої теми містяться понятійний апарат, відомості про особистостей, чиї імена траплялися в попередніх параграфах і дати, де акцентовано на діяльності археологів, відкритті музею, педагогічного університету, початку «Великої вітчизняної війни» і відкритті філіалу музею «Твоим освободителям, Донбас». Перша – присвячена ознайомленню учнів із наукою «історія». Автори висвітлюють «історію всього Донецького регіону», а не лише «ДНР», звертаючи увагу п'ятикласників на працелюбність робітників – їх мозолі; матерів, які проводжали дітей на фронт, залпи «Катюш», на будівництво шахт і заводів. Саме це, на думку авторів, входить у поняття «Донбас» або «Донецький край». Хоча Донеччина – лише частина географічної назви «Донбас». Складним, на наш погляд, є матеріал про хронологію і календарі, розв'язок хронологічних задач, перенасиченість поняттями, датами, іменами, що не відповідають сприйняттю матеріалу дітьми. Уривки з документів є громіздкими та потребують більшого часу на уроці, ніж

заплановано. Завдання і запитання – на відтворення і послідовність виконання дій за рекомендаціями дорослого. Зокрема, під час вивчення доби Хозарського каганату учням пропонується уривок про бій Микити Кожум'яки з богатирем противника. Тут автори пропонують, використовуючи матеріал джерела, описати цей поєдинок. Можливо, уявити, пофантазувати, розіграти сценку? Запитання про почуття, які при цьому дитина може переживати, є некоректними. Вивчаючи історію як предмет, її характеризують наукою про минуле, звертаючи увагу, як і в будь-якому підручнику з цього предмета, на джерела. Серед них виділяють матеріальні, писемні й місця їх можливого зберігання: бібліотеки, музеї, архіви. Щодо перших, то наводять приклади: «Донецька республіканська бібліотека імені Н.К. Крупської» та «Луганська бібліотека імені М. Горького» (Смолій, Удод, Віднянський, Грищенко, & Лаврут 2023, с. 15–19).

Автори акцентують на гуманітарній допомозі рф, яка завжди «поспішає на Донбас», у якій везе не лише продуктивні набори, речі першої потреби, а й зброю, техніку, про що замовчується або вважається за потрібне. Ілюстраціями в підручнику є світлини, зроблені на площі імені В. Леніна в центрі Донецька. Навпроти будівлі колишнього Міністерства вугільної промисловості створена імпрровізована інсталяція – світлина з дітьми. Інше фото – багатолюдна демонстрація колоною рухається вулицею Артема від бульвару імені Тараса Шевченка до головної площі міста на тлі білборда із зображенням дівчинки: «Наш вибір – Росія!». Перший сигналізує про те, що в ці роки народилися діти, які не жили в Україні, а ті, котрі про неї пам'ятають, уже подорослішали і можуть орієнтуватися або на неї, або на рф. Проте кількість школярів-випускників, які належать до перших, менша, що пояснюється певними перепонами до цього шляху. По-перше, позицією дорослих і їхніми можливостями виїхати за межі псевдореспубліки; по-друге, складною «логістикою» в Україну через КПВВ або через рф, що забирає багато моральних, матеріальних та фізичних сил.

У наступних класах розкривається докладніша історія регіону. Зокрема, у 6 класі діти вчать історію античності за підручником «История Древнего Мира» авторства А. А. Вигасина, Г. І. Годер, І. С. Свенцицької за редакцією А. А. Іскандерова, рекомендованим Міністерством освіти і науки російської федерації, 2014 року видання, що відповідає Федеральному державному освітньому стандарту. Навчальний посібник став додатковим матеріалом до вивчення курсу «Всеобщая история. История древнего мира». Зміст охоплює теми від початків історії до нашестя гунів. У передмові до курсу автори наголошують, що історія Донецького краю є невіддільною частиною всесвітньої історії людства і кожен є частинкою «нашей Родины, которую всем нам нужно любить и беречь», адже її історія сповнена героїчними та трагічними сторінками

(про що говорять дітям і налаштовують у відповідне русло) і школяр/школярка мають відчутти причетність до цього і майбутньої своєї діяльності (Смолій, Удод, Віднянський, Грищенко, & Лаврут 2023, с. 20–31).

Матеріал частково перегукується з підручниками для п'ятикласників і всесвітньої історії та прагне продемонструвати самобутність «Донбаського народу». На перших сторінках підручника зазначається про вивчення історії Донецького краю, «так само, як і вивчення історії росії» або іншої держави з появи на її теренах перших людей. Автори, пояснюючи походження назв історичних епох, зокрема про палеоліт, пишуть некоректно. Як і в попередньому підручнику, автори зупинилися на території всієї Донецької області, іноді згадуючи й Луганську в контексті археологічних культур і досліджень, які тут проводилися. Описуючи знахідки на території краю, автори акцентують на їхньому світовому значенні, оригінальності, зазначають, що вони «перевернули археологічну науку» або принаймні мали це зробити. Час давньої історії на теренах регіону був мінливим: на арені з'являлися різні племена, які виборювали собі місце під сонцем, шляхи їх походів, вірування були пов'язані з постійною боротьбою й відвагою. Наприклад, на сторінках підручника можна прочитати опис скіфського обряду побратимства, уривок присяги жителів Херсонеса, але без описів того ж Геродота про устрій, господарство і культуру племен. Надмірна деталізація не створює систему, а робить знання фрагментарними й важкими для запам'ятовування. У темі, присвяченій взаємодії скіфів і греків, є уривок із праці Геродота про Анахарсиса, який, побувавши в Елладі, перейняв її звичаї. Попри його авторитет і мудрість, це вважалося великим злочином та зрадою, тому його позбавили життя. Цей документ може сприяти створенню образу ворога в дитячій свідомості, при цьому таким ворогом може стати будь-яка людина, яка мислить і діє інакше, що є свідченням маніпуляцій та уніфікації поглядів школярів (У «ДНР» написали власні підручники з історії, 2015).

Серед методичного апарату можна виділити умовні позначення, епіграфи (серед яких переважають вислови російських, радянських, античних осіб), план до кожного уроку і запитання, на які в кінці заняття діти мають дати відповіді, уривки з документів, різні свідчення; запитання для самоконтролю у вигляді тестів (із множинних відповідей вибрати одну правильну, зіставити поняття і його приклади); скласти речення або продовжити; вставити пропуски у твердженнях. Окремо подано пам'ятки роботи з історичними джерелами, картами, світлинами; запитання і завдання. Серед рекомендованої літератури – книги, які мають обсяг не одну сотню сторінок. Навряд чи будуть їх читати діти, можливо це пропозиція для педагогів і батьків. До того ж помітним є використання старої радянської літератури. Такі рекомендації наявні майже

після кожного параграфа. Вони мають більше відтворювальний характер, мало творчості та діяльності дитини на уроці, що є свідченням цілеспрямованого тиску на школярів: інтелектуального, морального тощо. Здобувач освіти фактично перебуває в затінку позиції вчителя й підручника, не долучений до освітнього процесу, не є її суб'єктом. Отже, відсутня міжсуб'єктна взаємодія, інтеракція, інтеграція різних галузей знань (Смолій, Удод, Віднянський, Грищенко, & Лаврут 2023, с. 12–15).

Схожі тенденції характерні для інших окупованих територій. Зокрема, у Запорізькій області окупанти теж завезли великий масив підручників, проводять екскурсії до музеїв, «Уроки мужності», зустрічі з колаборантами та «відомими людьми». Знищуються згадки про Україну й українське на фізичному та ментальному рівнях. Потужну роль при цьому відіграють ЗМІ: пропагандистське телебачення, телеграм-канали (Виговська Наталія, 2024).

Псевдореспубліки – мілітаризовані утворення, підтвердженням чого є не лише наповнення змістового контенту ЗМІ, а й існування відповідних дитячих та юнацьких організацій. Зокрема, 5 квітня 2019 року створений молодіжний військово-патріотичний рух «Молода гвардія-Юнармія», який має антиукраїнський характер. Фахівці Центру громадянської просвіти «Альменда» справедливо наголошують на тому, що цілеспрямовано перекручується історія в освітньому процесі, підтвердженням чого є наказ президента рф від 08.05.2024р. № 314 «Про затвердження основ державної політики російської федерації в галузі історичної освіти» та від 24.12.2024 року наказ «Про затвердження стратегії протидії екстремізму в рф на 2025 рік», які спрямовані на формування рашистського світогляду, меморіальної культури, ідентичності і псевдовиховання дітей на основі міфів про начебто спільне минуле, російську імперію, радянську добу та сучасну українську державу, яка виступає на сторінках їхніх підручників як нацистська, екстремістська (Красненко М., 2025).

**Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.** виправдовуючи свою агресію, імперськість, політика російського уряду на тимчасово окупованих українських територіях є цілеспрямованим інструментом нищення української ідентичності, що полягає в пропаганді культу війни, русифікації, знищенні українознавчого компонента в освіті, мілітаризації, індоктринації засобами морального, психологічного та фізичного тиску. Перспективами подальших досліджень може бути вивчення запропонованого питання в інших підручниках або предметах.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виговська, Н. *Росіяни повністю замінили українські шкільні підручники на ТОТ Запорізької області* (2024). <https://imi.org.ua/news/rosiyan-povnistyu-zaminyly-ukrayinski->



[shkilni-pidruchnyky-na-tot-zaporizkoyi-oblasti-i65485](https://shkilni-pidruchnyky-na-tot-zaporizkoyi-oblasti-i65485).

2. Гирич, І. (2021). *Українська історія: через ідентичність до держави*. Українські пропілеї.
3. Красненко, М. (2025). *Аналітичний звіт «Як Росія стирає українську ідентичність під виглядом боротьби з екстремізмом»*. [https://almenda.org/wp-content/uploads/2025/09/Ident\\_Ua\\_web-1.pdf](https://almenda.org/wp-content/uploads/2025/09/Ident_Ua_web-1.pdf).
4. Кречко, Я. (2018). *Бойовики видають «підручники» з української мови. Для чого?* <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-realii-boyovyky-vudayut-pidruchnyky-ukrainskoyu/29517734.html>.
5. Куш, Л. (2016). *Школи «ДНР»: як вивчають українську історію і мову?* Для BBC Україна. [https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/10/161026\\_ukrainian\\_in\\_donetsk\\_om](https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/10/161026_ukrainian_in_donetsk_om).
6. Лаврут, О. (2025). Вивчення історії Донецчини перших повоєнних десятиліть на території так званої «ДНР». *Донецький історичний часопис*, 1, 175–191. <https://doi.org/10.31558/3083-5771.2024.2.14>
7. Малієнко, Ю. (2021). Інтеграція як концепт сучасного підручникотворення. *Проблеми сучасного підручника*, 27, 123–131.
8. Малієнко, Ю. (2023). Наскрізнi вміння — концепт державного стандарту базової середньої освіти і ресурс підручникотворення. *Проблеми сучасного підручника*, 30, 66–73.
9. Пометун, О. І., Гупан, Н. М., Ремех, Т. О., & Серова, Г. В. (2024). *Основи інтегрованого навчання учнів громадянської освіти та історії в 5–6 класах* (О. І. Пометун. Ред.). Видавничий дім «Освіта».
10. Пометун, О. І., Ремех, Т. О., & Серова, Г. В. (2025). Шкільна освіта для сталого розвитку в Україні: надбання та проблеми. *Theoretical and applied aspects of sustainable development of Ukrainian regions: scientific monograph*, 1, 526–553.
11. *Релігія в Україні. Міркуй разом із нами* (2015). <https://www.religion.in.ua/news/vazhlivo/30195-rpc-i-upc-obespechivayut-rossijskimi-uchebnikami-shkoly-v-dnr.html>.
12. Смолій, В., Удод О., Віднянський С., Грищенко, Ю., & Лаврут, О. (2023). *Російські підручники з історії: школа ненависті і ворожнечі*. Аналітична записка. НАН України. Інститут історії України; НАПН України. Інститут педагогіки.
13. *Томос про автокефалію українського православ'я: значення і виклики* (2019). <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/tomos-pro-avtokefaliyu-ukrainskogo-pravoslavyya-znachennya-i>.
14. У «ДНР» написали власні підручники з історії (2015). [https://zaxid.net/u\\_dnr\\_napisali\\_vlasni\\_pidruchniki\\_z\\_istoriyi\\_n1361487](https://zaxid.net/u_dnr_napisali_vlasni_pidruchniki_z_istoriyi_n1361487).

## ERADICATION OF MEMORY IN UKRAINIAN CHILDREN AT TOT BY MEANS OF SCHOOL HISTORY

**Olga Lavrut,**

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,  
Professor of the Department of Social, Humanitarian and Media Education  
Donetsk In-Service Teacher Training Institute  
Kramatorsk, Donetsk Region, Ukraine  
ORCID ID 0000-0002-6915-7474  
[lavrut.olga@gmail.com](mailto:lavrut.olga@gmail.com)

**Abstract.** The article emphasizes that in the temporarily occupied territories of Ukraine, the Russian Federation is shaping a personality aimed at supporting the terrorist state, justifying its



actions and legitimizing its activities. One of the important directions in this is the leveling of the memory of previous generations and the eradication of any mention of Ukraine, its history and culture.

This problem was addressed by various scholars, including: V. Smoliy; O. Udod, O. Lavrut, L. Yakubova, I. Gyrych, O. Pometun, T. Remekh, Yu. Maliyenko. They focused on the historical, political and cultural factors of the processes of militarization, indoctrination and Russification of children and youth in the temporarily occupied territories. Their sphere of interest was the study of methodological and substantive aspects of this issue. The aim of our work is to study school history in temporarily occupied territories. The topic is devoted to the mechanisms of eradicating memory in these territories.

From 2014 to the present, in the temporarily occupied territories, the Russian authorities have been implementing measures in various areas, including education, aimed at emasculating historical memory and forming a person who is oriented towards a different worldview system – the opposite of the humane, democratic, and European one. School history education has become a tool for influencing the formation and development of such anti-values. Russian educational standards have been introduced in these territories. Their goal is to demonstrate the belonging of the population of the occupied territories to the “Russian standard” and its advantages. History textbooks contain anti-scientific, mythologized, and manipulative information. Since the occupation has been going on for the twelfth year, it will be difficult for Ukraine to mentally return its citizens to its world: cultural, historical, modern, and value-oriented towards democracy and humanity.

School history education is a powerful means of forming a distorted worldview of students in temporarily occupied territories. This is due to the aggression of the Russian Federation on the territorial integrity, independence, and unity of our state, as well as our own existential life and struggle.

**Keywords:** school education; textbook; temporarily occupied territories; government; identity; problem.

## REFERENCES

1. Vyhovska, N. (2024). Rosiiany povnistiu zaminyly ukrainski shkilni pidruchnyky na TOT Zaporizkoi oblasti [*Russians completely replaced Ukrainian school textbooks with TOT of Zaporizhzhia region*]. <https://imi.org.ua/news/rosiiany-povnistyu-zaminyly-ukrayinski-shkilni-pidruchnyky-na-tot-zaporizkoyi-oblasti-i65485> [in Ukrainian].
2. Hyrych, I. (2021). *Ukrainska istoriia: cherez identychnist do derzhavy* [Ukrainian history: through identity to the state]. Kyiv : Ukrainski propilei [in Ukrainian]
3. Krasnenko, M. (2025). *Analitichnyi zvit «Iak Rosiia styraie ukrainsku identychnist pid vyhliadom borotby z ekstremizmom»* [Analytical report “How Russia erases Ukrainian identity under the guise of fighting extremism”]. [https://almenda.org/wp-content/uploads/2025/09/Ident\\_Ua\\_web-1.pdf](https://almenda.org/wp-content/uploads/2025/09/Ident_Ua_web-1.pdf) [in Ukrainian].
4. Krechko, Ya. (2018). *Boiovyky vydaiut «pidruchnyky» z ukrainskoi movy. Dlia choho?* [Militants publish “textbooks” on the Ukrainian language. Why?]. <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-realii-boyovyky-vudayut-pidruchnyky-ukrainskoyu/29517734.html> [in Ukrainian]
5. Kushch, L. (2016). *Shkoly «DNR»: yak vyvchaiut ukrainsku istoriiu i movu? Dlia VVS Ukraina* [“DPR” schools: how do they teach Ukrainian history and language? For BBC Ukraine]. [https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/10/161026\\_ukrainian\\_in\\_donetsk\\_om](https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/10/161026_ukrainian_in_donetsk_om) [in Ukrainian]
6. Lavrut, O. (2025). *Vyvchennia istorii Donechchyny pershykh povoiennykh desiatylyt na terytorii tak zvanoi “DNR”* [Study of the history of the Donetsk region in the first post-war decades on the territory of the so-called “DPR”]. *Donetskyi istorychnyi chasopys*, 1, 175–191. [doi.org/10.31558/3083-5771.2024.2.14](https://doi.org/10.31558/3083-5771.2024.2.14) [in Ukrainian].
7. Maliienko, Yu. (2021). *Intehratsiia yak kontsept suchasnoho pidruchnykotvorennia* [Integration as a concept of modern textbook creation]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, 27,

123–131 [in Ukrainian].

8. Maliienko, Yu. (2023) Naskrizni vminnia–kontsept derzhavnoho standartu bazovoi serednoi osvity i resurs pidruchnykotvorennia [Cross-cutting skills – the concept of the state standard of basic secondary education and the resource of textbook creation]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (30), 66–73 [in Ukrainian].

9. Pometun, O. I., Hupan, N. M., Remekh, T. O. & Sierova, H. V. (2024). *Osnovy intehrovanoho navchannia uchniv hromadianskoi osvity ta istorii v 5–6 klasakh* [Fundamentals of integrated teaching of students of civic education and history in grades 5–6]. Kyiv : Vydavnychiy dim “Osvita” [in Ukrainian].

10. Pometun, O. I., Remekh, T. O. & Sierova, H. V. (2025). *Shkilna osvita dlia staloho rozvytku v Ukraini: nadbannia ta problemy. Theoretical and applied aspects of sustainable development of Ukrainian regions* [Teoretychni ta prykladni aspekty staloho rozvytku rehioniv Ukrainy]. (Naukova monohrafiia). Vol. 1(1), 526–553 [in Ukrainian].

11. *Relihiia v Ukraini. Mirkui razom iz namy* [Religion in Ukraine. Think with us]. (2015). <https://www.religion.in.ua/news/vazhlivo/30195-rpc-i-upc-obespechivayut-rossijskimi-uchebnikami-shkoly-v-dnr.html> [in Ukrainian].

12. Smolii V. A. (Ed.) (2023). *Rosiiski pidruchnyky z istorii: shkola nenavysti i vorozhnechi. Analytychna zapyska* [Russian history textbooks: a school of hatred and enmity. Analytical note]. Kyiv : NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy; NAPN Ukrainy. Instytut pedahohiky [in Ukrainian].

13. *Tomos pro avtokefaliuu ukrainskoho pravoslavia: znachennia i vyklyky* (2019) [Tomos on the Autocephaly of Ukrainian Orthodoxy: Meaning and Challenges]. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/tomos-pro-avtokefaliyu-ukrainskogo-pravoslavya-znachennia-i> [in Ukrainian].

14. *U «DNR» napysaly vlasni pidruchnyky z istorii* (2015). [The "DPR" wrote their own history textbooks]. [https://zaxid.net/u\\_dnr\\_napisali\\_vlasni\\_pidruchniki\\_z\\_istoriyi\\_n1361487](https://zaxid.net/u_dnr_napisali_vlasni_pidruchniki_z_istoriyi_n1361487) [in Ukrainian].

Матеріали надійшли до редакції  
03.10.2025 р.